

АНАТОЛІЮ МИКОЛАЙОВИЧУ КІРПІЧНИКОВУ — 80!

Відомому вченому, визначному досліднику давньоруських старожитностей, доктору історичних наук, професору, головному співробітнику Інституту історії матеріальної культури РАН Анатолію Миколайовичу Кірпічникову виповнилося 80 років. Він зустрічає цей ювілей у розквіті творчих та фізичних сил. І це не чергова «ювілейна» фраза. Кожен, хто зустрічався з Анатолієм Миколайовичем цього року, може (іноді з непідробною заздрістю) це підтвердити. Багато писати про нього, характеризувати його величезний внесок до європейської археологічної науки немає великої потреби. Можна лише звернути читача до численних праць вченого, біографічних книг та збірок на його честь. Адже неможливо уявити когось із фахівців у галузі давньоруської археології, хто б не знав наукового доробку дослідника. Коли більшість сучасних (і вже досить маститих, із високими званнями та посадами) археологів та істориків Русі робили свої перші кроки на нашій землі у буквальному значенні, Анатолій Миколайович вже топтав стежку в археології. Розпочинав він ще студентом історичного факультету Ленінградського університету, беручи участь у розкопках 1949 р. у м. Переяслав-Хмельницький спільної експедиції ПМК АН СРСР та ІА АН УРСР, очолюваної М.К. Каргером. Пізніше, у 1957—1964 рр., молодий науковець долучився до відомих досліджень на території України свого університетського вчителя і показного вченого на давньоруському городищі під Шепетівкою (яке М.К. Каргер образно називав «давньоруськими Помпеями»).

Годі й перелічити навіть найголовніші досягнення та праці вченого. Його перу належать близько 600 праць, з них понад два десятки книг. Коло його наукових інтересів надзвичайно широке. Дослідник завжди вирізнявся глибокою ерудицією, непідробною цікавістю

до нових археологічних фактів чи історичних проблем.

Народився Анатолій Миколайович Кірпічников 25 червня 1929 р. у Ленінграді, пережив блокаду міста. У 1948 р. вступив на історичний факультет Ленінградського університету. Після його закінчення у 1953 р. працював у Артилерійському музеї в Ленінграді (вірогідно, звідси й головні наукові інтереси ювіляра). У 1955 р. вступив до аспірантури Ленінградського відділення Інституту археології СРСР (тепер ПМК РАН), з яким і пов'язане все його наукове життя. З 1958 р. — молодший науковий співробітник, з 1974 р. — старший науковий співробітник. Понад 30 років, з 1974 р. по 2005 р., успішно очолював сектор (пізніше відділ) слов'янсько-фінської археології. Сьогодні він головний науковий співробітник цього відділу. 2005 року ПМК урочисто відзначав 50-річчя праці Анатолія Миколайовича в цьому закладі. Дата вражає! 1963 р. захищена кандидатська дисертація «Руська зброя ближнього бою X—XII ст.», а у 1975 р. — докторська «Вій-

ська справа Русі IX—XV ст.», яка стала непересічною подією у давньоруській археології.

Коротко окреслимо найголовніші напрями наукових інтересів А.М. Кірпічникова. Передовсім це військова справа Давньої Русі у широкому розумінні цього терміну. Вчений займається найрізноманітнішими аспектами військово-історичної науки та найбільше, звичайно, військовою археологією, яка виявилася невичерпним історичним джерелом. Знаменними в його науковій спадщині справедливо вважаються фундаментальні корпуси-каталоги з різних категорій зброї IX—XV ст., що побачили світ у 1966—1976 рр. в серії «Свод археологических источников» та інших виданнях («Древнерусское оружие: вып. 1. Мечи и сабли IX—XIII вв.» (1966); вып. 2. «Копья, сулицы, боевые топоры, булавы и кистени» (1966); вып. 3. «Доспех, комплекс боевых средств IX—XIII вв.» (1971); «Военное дело на Руси в XIII—XIV вв.», 1976 тощо). Ними користуються і студент, і досвідчений вчений. Анатолій Миколайович Кірпічников цілком справедливо вважається в Європі головним фахівцем у зброярській справі.

Чимало часу він провів у різноманітних європейських музеях і фондах, вивчаючи та розчищуючи мечі та шаблі в пошуках написів на клинках («Надписи и знаки на клинках восточноевропейских мечей IX—XIII вв.» — Скандинавський збірник. — № 11. — 1966, та інші). Саме він розшукав і розчистив слов'янські написи на мечях X — початку XI ст. («Коваль Людота (Людоша)» та «Слав...») з Національного історичного музею України, довівши власне виробництво зброї на Русі. Дослідник розшукав, зібрав, обробив, систематизував, класифікував і відкрив широкому науковому світові практично весь наявний матеріал зі зброярства Русі. Це понад 8 тис. предметів військової техніки IX—XV ст., що походять приблизно з 1300 поховань та 120 міст і поселень різних куточків Давньої Русі. Саме на цей надійний фундамент спирається сучасна археологічна й історична наука. У всіх сучасних роботах і публікаціях у Росії, Україні і всій Європі активно задіяно (дуже часто навіть занадто) напрацювання ювіляра ще 60—70-х рр. минулого століття. А сам він продовжує поглиблювати та по-новому висвітлювати все нові й нові аспекти цієї тематики. Ось і в рік ювілею ми отримали ще одну таку працю — «Раннесредневековые золоченые шлемы. Новые находки и наблюдения» (СПб., 2009). Аналіз археологічного матеріалу із широким залученням писемних та графічних дже-

рел дозволив висвітлити озброєння піхоти та кінноти, уявити тактику бою, визначити етапи розвитку військової справи Русі, впливи східних та західних сусідів.

Інше суттєве спрямування наукових інтересів ювіляра також пов'язане з середньовічною військовою справою. Це дослідження оборонних споруд та фортець, перш за все на Північно-Західних землях Русі (Новгород, Псков, Ладога, Орешек, Гдов, Копор'є та інші). Вчений вводить до наукового обігу невідомі писемні та графічні джерела, серед них середньовічні описи міст, малюнки міст-фортець та старожитностей, свідчення іноземних мандрівників тощо (наприклад 11 забутих малюнків голландця Ніколаса Вітсена, зроблені у 1664—1665 рр.). За активної участі А.М. Кірпічникова при ІМК РАН створено загальноросійський семінар «Військова археологія», регулярно організуються військово-історичні конференції та семінари, виходять серйозні праці, а головне, з'являються нові молоді сили в цій галузі науки, помітно розширюється фронт наукових досліджень.

Ще один магістральний напрям досліджень Анатолія Миколайовича Кірпічникова — це вивчення Старої Ладоги, яке він очолює з 1972 р. Староладозька експедиція ІМК РАН завжди була серед найрезультативніших. Сама Стара Ладога є однією з найважливіших пам'яток ранньої Русі (найраніша дендродата — 753 р.) початкових етапів зародження її державності. Кожен рік розкопки дають усе нові й нові цікаві та важливі артефакти. І визначальна заслуга в цьому належить енергії та науковій ерудиції керівника експедиції. Зауважимо, що і цей ювілей вчений зустрів саме в експедиції, у Старій Ладозі.

А.М. Кірпічников — знаний організатор науки. Понад 30 років він очолював один з найбільших відділів ІМК — слов'янсько-фінський. Добре відомо, скільки сил та часу забирає адміністративна робота. Але вона необхідна для гармонійного розвитку відділу, наукового зростання його співробітників. І високий авторитет відділу та його представників серед наукової європейської спільноти — це заслуга керівника, його власної наукової ваги, його наукових зв'язків та дружніх стосунків. Вчений — Заслужений діяч науки Російської Федерації (з 1991 р.).

Таку саму величезну роботу провадить Анатолій Миколайович Кірпічников у галузі охорони культурної спадщини. У Товаристві охорони пам'яток він з часу заснування. Неодно-

разово його вагомий голос звучав на захист різноманітних пам'яток минулого. І сьогодні до рішучих виступів (разом з іншими найкращими представниками наукової та творчої інтелігенції) вченого проти будівництва величезного монстра Газпрому, який назавжди може знищити історичний ландшафт Санкт-Петербурга, перш за все, ансамбль Смольного та рештки фортеці Ніеншанцу, змушена прислухатися влада. Вчений очолює і такий масштабний проект як серійне видання «Культурна спадщина Російської держави», в якому беруть участь закордонні вчені, політики, дипломати, письменники, діячі культури і церкви.

З перших своїх кроків у археології до цього дня Анатолій Миколайович підтримує найтісніші наукові та дружні стосунки з українськими археологами. Знову ж важко перелічити всіх його друзів-колег (на жаль, більшість із них вже пішли з життя) та молодших науковців, кому він вимогливо, але доброзичливо опонував на захисті кандидатських та докторських дисертацій, просто доброю порадою чи реальною допомо-

гою. Чи не кожен рік ми зустрічаємося на міжнародних конференціях в Росії, Україні і в інших країнах Європи. Тільки в останні роки вечний бував на форумах у Чернігові—Шестовиці, Іскоростені, двічі в Переяславі-Хмельницькому. Ювілейного року він встиг відвідати розкопки Десятинної церкви та Західного палацу X ст., зійти на дно рову найдавнішого Київського городища. Як завжди, надав влучні поради та консультації на фестивалі бойових мистецтв під Києвом, де здійснюється сміливий проект натурної реконструкції «міста Володимира» давнього Києва.

Дорогий Анатолію Миколайовичу! Своє 80-річчя Ви зустрічаєте у чудовій творчій формі. Українські археологи зичать Вам найміцнішого здоров'я, подальших експедиційних здобутків та наукових звершень, втілення всіх творчих задумів, талановитих учнів, радощів з рідними, колегами, друзями. Ми сподіваємося на нові й нові зустрічі в Україні, Санкт-Петербурзі та Старій Ладозі чи у будь-яких куточках нашої земної кулі.

НА 70-РІЧЧЯ ВАДИМА СЕРГІЙОВИЧА БОЧКАРЬОВА

Українські археологи щиро вітають з поважним ювілеєм знаного російського археолога, блискучого дослідника старожитностей Причорномор'я доби бронзи Вадима Сергійовича Бочкарьова! Ювіляр народився 26 вересня 1939 р. у м. Новочеркаськ Ростовської обл. Упродовж 1953—1957 рр. Вадим проживав з родиною в Києві, де закінчив середню школу №70 та збагатився знанням української мови. З атестатом зрілості юнак вступив на історико-філологічний факультет Ростовського державного університету, який успішно закінчив 1962 року.

Долю хитроокого студента визначила участь у польових дослідженнях Кобяковської експедиції Ленінградського відділення ІА АН СРСР (1958—1963 рр.). Колоритна С.І. Капошина зі-

брала на Кобяковому городищі чи не половину співробітників ЛВІА. Через експедицію пройшли Е.С. Шарафутдінова, Л.С. Клейн, О.В. Гадло, А.П. Манцевич, Т.Д. Белановська та багато інших. В авторитарного керівника помітне занепокоєння викликала попервах студентська «команда ростовських хуліганів»: В. Бочкарьов, С. Братченко, О. Демченко, В. Кияшко, В. Косьяненко, В. Максименко, В. Фльоров, М. Чередниченко. Та вони довели відданість археології не лише зацікавленою працею на городищі, а й усім своїм життям. Розкопки археологічних пам'яток Нижньої Донщини зумовили сталий інтерес В. Бочкарьова до бронзового віку півдня Східної Європи загалом. Ще студентом він влаштувався до штату Ростовського краєзнавчого музею та брав участь у створенні експозиції щойно організованого музею-заповідника «Танаїс» (1961—1962 рр.). Працювати доводилось